

יום זכויות הילד הבינלאומי – במערכת החינוך

סקירה

מאת: טובה בן-ארי 2006

מערכת החינוך חוגגת אף היא את ציון יום זכויות הילד הבינלאומי כחלק מאשרור ויישום אמנת זכויות הילד במערכת החינוך לרבדיה

ילדים הם בני-אדם. בתוקף עובדה זו, מגיעות להם זכויות.

במטרת החינוך הממלכתי [תיקון: תשכ"ט, תשל"ג, תשי"מ, תשי"ס]

"לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל, המכבד את הוריו ואת משפחתו, את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו... להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל במדינה יהודית ודמוקרטית ולפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת..".

זכויות ילדים/תלמידים הנן זכויות מיוחדות. הן מתרגמות זכויות ילדים לנסיבותיה של מערכת היחסים המיוחדת הנוצרת בבית הספר בין השותפים.

זכויות הן כלי חינוכי. הן מחנכות לעצמאות ולאוטונומיה, ובה בעת לשיקול דעת ולכבוד כלפי הזולת. במערכת יחסים הדדית כמו בבית הספר, אין אפשרות לקיים זכויות מוחלטות או חד-צדדיות.

במשרד המשפטים בחנו את מעמד הילד והתלמיד בישראל בנושאי חינוך, הועדה התבקשה לבחון את מכלול החקיקה המסדירה את יחס החברה לילדים, לאור אשרור הממשלה את אמנת זכויות הילד משנת 1991.

על-פי המלצות הועדת כל תלמיד זכאי לחינוך איכותי על בסיס שוויוני כמפורט בחוק השוויון בחינוך, בית-הספר חייב לשתף את תלמידיו בהחלטות הנוגעות לחייהם, המורים והמנהלים לומדים על זכויות הילדים וזכויות התלמידים וצריכים להתייעץ עם התלמידים יותר ויותר, אפילו כשמדובר בענישת התלמיד- יש לו את הזכות להישמע!

עקרונות היסוד של הצעת החוק קובעים, כי "זכותם של כל תלמיד ותלמידה לחינוך ומחויבותה של מדינת ישראל לזכות זו מושתתת על ההכרה בעיקרון השוויון ועל השאיפה לקדם חינוך איכותי המחויב לאמות מידה של נגישות, הולמות, תואמות וזמינות."

מערכת חוק סדורה נקבעה עם חוק זכויות התלמיד שנכנס לתוקפו בשנת 2000 המפרטות את זכויות התלמידים במדינת ישראל והנתמכים גם על אמנת זכויות הילד, חוק כבוד האדם וחירותו וחוקי חינוך קודמים. ביטוי לאימוץ עקרון השיתוף של ילדים בעיצוב עתידם הנו חוק זכויות התלמיד, אשר התקבל בכנסת בשנת 2000. הוא מבטיח זכות לחינוך, זכות לכבוד, מניעת אפלייה, זכות להליך הוגן, זכות להבחן לבגרות, זכות לפרטיות. (מצ"ב)

תהליך החקיקה של זכויות ילדים, כמו גם יישומן, דורש חשיבה מורכבת, רב תחומית, הלוקחת בחשבון את שלבי ההתפתחות של ילדים ואת צורכיהם השונים בכל גיל ולכל קבוצה מביניהם (כגון ילדים עם מוגבלויות או ילדים שהם עולים חדשים) מדיניות החינוך מובילה את החשיבה החברתית לאיזון בין מגוון רחב של מורכבויות: החברה הישראלית וריבוי התרבויות והדעות

עוד יצוין כי בשנים האחרונות הרחיב המחוקק הישראלי את היקף הזכאים לחינוך חינם מעבר לקבוע בהוראת סעיף 6(א) לחוק לימוד חובה. כך למשל, חוק החינוך המיוחד, תשמ"ח-1988 קובע את הזכות לחינוך חינם של ילדים בעלי צרכים מיוחדים בגילאים שלוש עד עשרים ואחת. חוק חינוך חינם לילדים חולים, תשס"א-2001 מעגן את הזכות לחינוך חינם של ילדים חולים כהגדרתם בחוק. נוסף על-פי חוק, משתתפת המדינה בעלותם של מעונות יום עבור פעוטות בסיכון ופעוטות עם מוגבלויות עד גיל שלוש. אף שאין מדובר בחקיקה המחייבת מתן חינוך חינם, יש בה כדי להצביע על מחויבותה של המדינה לקידום שוויון הזדמנויות בחינוך גם בגילאים רכים. חוק עזר עירוני שהוסף בשנת 2000 (סעיף 149זא) מהווה חוק עירוני נוסף המסדיר אף הוא את זכות השמיעה של ילדים, וכוחם ליטול חלק במערכות הנוגעות להם בענייניהם. זהו גוף מנהלי-קהילתי מחוייב לקבל הסכמות רחבות בהיותו מייצג קבוצות חברתיות ומקצועיות שונות, תוך פיתוח מעגלי שיח, התייחסות סובייקטיבית לפרט, רצון לפתור עימותים בדרך של הבנה והסכמה, תומך בתהליכים חינוכיים שיביאו להפנמת ערכים העוסקים בכבוד ושוויון בין בני אדם, הכרה בשונה, מתן אמון, אחווה, אדיבות בתהליכי הידברות. שיתוף פעולה עם הקהילה הוא רכיב מהותי של אסטרטגיה בכל רפורמה חינוכית, לכן קיימת חשיבות בהכשרת כל הקהלים של כל באי ביה"ס להיות שותפים בתהליכים החינוכיים, לדעת את זכויותיהם, כאשר שימת הלב היא על שילוב ההורים והקהילה שיאמצו את הקוד ההתנהגותי ויהיו מחויבים לו. שיתוף אזרחי יתקיים בהסכמה כאשר האזרחים הבוגרים ביישוב, התלמידים והמחנכים יבנו את סולם הערכים, ההתנהגויות ודגמים של בניית קוד אתי יישובי ושיתופי פעולה בנושאים שונים המתבססים על הווה ומכוונים לעתיד.

מהגנה לעצמאות

המעבר מתפיסה מגוננת של הילד לתפיסה משתפת של הילד בתהליכים הקשורים בקביעת גורלו הנה חדשה למדי. היא מלווה בשינוי בתפיסת הזכויות המגיעות לילדים מצד "עולם המבוגרים" **התפיסה המנחה את מדינת ישראל היא שהילד נתפס כבוגר אוטונומי לעתיד**, שכישוּריו מצויים בהתפתחות מתמדת לקראת הבשלה. על כן יש להעניק לו זכויות משלו, הדומות באופיין לזכויות המבוגרים. ההבדל הנו בהיקף הזכויות המוענקות.

זכויות התלמידים נלמדות ברמות הערכיות החינוכיות, והמשפטיות, וקידמו את היצירתיות בחשיבה הבית ספרית, במיוחד לאור העוגנים הערכיים והאנושיים שלנו עם מחויבות המבוגרים לתהליך זה. כך נוצר הפוטנציאל לשינוי פנימי מתמשך בעמדות מורים לסוג חדש של דיאלוג המכבד כל אדם, צעיר או מבוגר.

הטמעת נושא זכויות התלמידים דורשת שינוי פרדיגמטי ומעשי של ההוראה בבתי ספר אופני הוראה שונים המאפשרים ומעודדים התפתחות של התלמידים כאזרחים צעירים למידה בחדרי המורים הביאה להטמעת הידע הבסיסי הנדרש תוך ביסוס הביטחון העצמי של צוותי החינוך והמיומנויות שלהם להצמיח שינוי בית ספרי שהוביל ל: תרבות של זכויות.

תרבות של זכויות באה לידי ביטוי בכל אחד מרבדי הארגון הבית ספרי, החל מרמת הפרט, דרך רמת המערך הכיתתי, השכבתי ועד למערך הבית ספרי-קהילתי, להלן המדרג עליו אנו מבססים את התהליך החינוכי:

א. מורי בית הספר והנהלת ביה"ס מכירים ויודעים את בסיסי התכנים המבוססים על זכויות ילדים ותלמידים.

ב. מורי בית הספר והנהלת ביה"ס רכשו עמדות (רגשיות וקוגניטיביות) בגישתם אל תלמידים וזכויותיהם.

ג. מורי ביה"ס נוהגים בתלמידים מתוך הכרה בזכויותיהם.

ד. מורי ביה"ס עוסקים בזכויות תלמידים ובחיבורם לחזון הבית ספרי.

ה. מורי ביה"ס יוצרים מבנים ארגוניים ופדגוגיים שזכויות תלמידים הם חלק מהותי בהם.

ו. מורי ביה"ס יחד עם תלמידים בונים מערכי הפעלה יומיומיים ותקופתיים אשר בהם זכויות התלמידים הן נושא מוביל וחשוב בהתמודדות עם מצוינות בהוראה ובחינוך ועם אורח חיים בית ספרי המאפשר תרבות של זכויות.

במשרד החינוך פועלת המפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד העומדת בראש יחידה ותפקידיה מגוונים כמו:

1. פרסום הוראות האמנה והנחלתן לציבור דרך מערכת החינוך, במטרה לעודד דיון ציבורי גלוי וער בנושאים הקשורים לזכויות ילדים וזכויות תלמידים, עידוד תהליכים חינוכיים, חברתיים ופוליטיים מקדמי-זכויות.
2. חינוך והסברה וקידום המודעות לזכויות ילדים בקרב ילדים, אנשי מקצוע שעוסקים בעניינם של ילדים והציבור הרחב, תוך הדרכה והכשרה כחלק מפיתוח מדיניות בית ספרית, עירונית, מחוזית וארצית, הובלת תכניות חינוכיות, כמו:
3. א. הדרכת מפקחים, מנהלים ומורים בדרכים ליישום זכויות הילדים בבית, בבית הספר ובקהילה,
ב. הדרכת מוסדות חינוך (פרטנית, יישובית) לבניית מערכת מבוקרת ומושכלת של התנהגויות המגובות בקוד אתי ברור.
ג. הכללת תכניות ברמה הלאומית שתכליתן לקדם ברמה ארצית את הזכויות המובטחות באמנה, תחת פיקוח ומימון ריכוזיים, באופן שיבטיח כי הזכויות לא תקודמנה רק באזורים נבחרים על בסיס כוחן של קהילות והעניים שיש להן בזכויות.
3. ד. הפקת חומרי למידה הנשלחים לבתי הספר ומצויים גם באתר האינטרנט: זכויות התלמיד
ה. הפקת כרזות לזכויות הילד בשפות שונות הנשלחות לבתי הספר
3. ו. פיתוח חומרי למידה בנושאים מגוונים מתוך תכני הלימוד ופרסומם באתר האינטרנט
3. ז. אתר אינטרנט המתעדכן כל העת בחומרי למידה-הוראה, סרטים, קטעי ספרות וניראות לעשייה הבית ספרית והיישובית.

4. בניית תוכניות ארציות ויישוביות להטמעת זכויות התלמידים.

דוגמאות מהתוכניות הייחודיות:

תוכניות לימודים ייחודיות - הזכות להישמע ולהשתתפות - לתלמידים עוורים וליקויי ראייה, הכשרת התלמידים העוורים למקצועות הרדיו בשיתוף מוסד ממשלתי בתחום, הכשרת המורים והמדריכים בתחומי הזכויות בהיבטים שונים: זכויות הפרט, זכויות חברתיות, זכויות תלמידים - במגזר היהודי ובמגזר הערבי, כדי שאלו ינחילו את התורה האזרחית לתלמידינו העוורים וליקויי הראיה.

בשלב מאוחר יותר ישדרו התלמידים ברדיו האזורי, יראיינו, יתנסו במקצועות הרדיו.

הגן כבית חינוך- רשתות של גנים במגזר היהודי ובמגזר הערבי, תהליך בו "בונים הסכמות" כתפיסה ארגונית-פדגוגית אחרת. זהו תנאי דמוקרטי לקיומו של כל הסדר, מושתת על מעגלי הידברות בין כל הקבוצות המכילות את הגן, כאשר הזכויות הם החומר והלבנים שמהם בנויים כל הדיונים המתקיימים במפגשי ההסכמות בכלל בחיי היום יום בגן. ביסוס ערכים הומאניים המושתתים על התרבויות והמסורות של באי הגן, יצירת קהילה טובבת- גן שמטרתה בניית מסגרות בה ילדים באים לידי ביטוי ומימוש עצמי, יחד עם גיבוש תפיסה חינוכית המדגישה את פיתוח עצמאותו של הילד על מצע של תרבות אזרחית.

תוכנית "דמיין" לתלמידים בסיכון וסכנה, במיקוד: הזכות לתרבות, הזכות להיות מוגן, הזכות להשתתפות, הזכות לכבוד בחברה רבת תרבויות. באמצעות לימודי מוסיקה ומחול, בצד תגבור לימודי-חוויתי בזכויות האדם, זכויות התלמיד וזכויות האזרח, במגזר היהודי ובמגזר הערבי, בשיתוף ארגון אמנסטי והאמנית יוקו אונו.

4. שיתוף פעולה עם גופים לא-ממשלתיים (NGO's) הפועלים בשדה הזכויות.

5. מפתחת מבנים ארגוניים ופדגוגיים ליישום זכויות הילד ע"י שיתופי פעולה בין משרד החינוך לרשויות המקומיות במטרה להנחות וללמד את אמנת זכויות הילד, את חוקי חינוך ואת חוק זכויות התלמיד – המקדמים את התרבות הבית ספרית- לתרבות של זכויות.

6. פעולות ארציות ובינלאומיות לקידום זכויות הילדים והנוער בתחומים כמו: מוסיקה, כתיבה יוצרת, מחול, קולנוע, עיתונאות ביקורתית, קידום שיח אזרחי בין בני נוער בארץ ובעולם.

7. המפקחת על זכויות תלמידים שותפה בועדות ממלכתיות הנוגעות בהיבטים שונים של זכויות ילדים כגון הועדה הבין-משרדית בראשות נשיאת בית המשפט העליון לנוער לבחירת חוקרי ילדים, כתיבת חוברות של מידע והדרכה לילדים ובני נוער בתחומי חיים בהם כאשר מידע על זכויות הילדים הוא משמעותי ביותר יחד עם הסניגוריה הציבורית, כמו זכויות בהליך פלילי, זכויות בביה"ס, זכויות המשפחה, וכו'.

8. יצרתי בשותפות משרדים ממשלתיים וצוות מקבלי החלטות בתחומים השונים במשרד החינוך וברשויות המקומיות מיזמי הסברה והדרכה לקבוצות מטרה שונות, כמו: איכות החיים בטווח הארוך לנוער ההומו- לסבי, תלמידים נפגעי פגיעה מינית, זכויות תלמידים בועדת השמה וערר, זכויות ילדם חולים, וכו'.

9. מידי שנה נערך משרד החינוך לקיים תחרויות בתחומי האמנויות השונים במטרה לקדם את זכויות הילד במדיה השונים בחברה רבת מגזרים כשלנו, בנושאים הנבחרים ע"י התלמידים והעוסקים בעולמם: תלמידים מציירים זכויות, מופעים ע"י תלמידי מגמות מחול בחינוך היסודי ובחינוך העל יסודי, כוכב נולד, תחרות הסרט הקצר, המחזות קטעי ספרות העוסקת בתחום ע"י תלמידים במגמת התיאטרון בחינוך העל יסודי וכו'.

לדוגמא: בשנה זו הופקה סדרת בולים שחירים שצוירו ע"י תלמידים: תלמיד אוטיסטי, עולה חדשה מחבר העמים ותלמידה ישראלית (מצ"ב).

10. בליווי אנשי המקצוע של אונסקו והפיקוח על זכויות התלמיד אנו מפתחים דגמי פעילות חינוכית פורצת דרך ליישום זכויות תלמידים ברמה יישובית.

11. בפיקוח לשוויון בין המינים: הפעלת דרכי הוראה-למידה--הערכה המאפשרים שוויון הזדמנויות ומתאימות לסגנונות ולצרכים משותפים וזהים של בנות ושל בנים, וגם לסגנונות ולצרכים הייחודיים לכל מגדר.

פיתוח יחידות הוראה המכוונות להתבוננות ממוקדת בסוגיות מגדריות. כדי לשחרר את התלמידים בני שני המינים מתפיסות סטריאוטיפיות מגבילות, ומעולות המונעות פיתוח חופשי של נטיות ליבם וכשרונותיהם, פותחו סדנאות ופעולות חוויתיות ולימודיות לפיתוח רגישות לאיתור תופעות המינניות הסמויה.

12. קבלת פניות הציבור באופן ממוסד – ילדים, בני נוער והורים – בדבר הפרת זכויותיהם של התלמידים, ע"י "קו פתוח", ו"פניות הציבור", מנהלי המחוזות ומנהלי אגפים במשרד החינוך. באמצעות היחידה לזכויות תלמידים זו אומצו בשנה האחרונה תהליכי גישור חינוכי ע"י מגשרים מקצועיים בעת קונפליקטים מורכבים בין ההורים ומורי בית הספר. הפיקוח הארצי לזכויות תלמידים מקיים צוותי טיפול ומעקב (במשרד ומחוצה לו) לפניות שמעלים מנהלים, הורים ומורים.

5. הטלויזיה החינוכית מקיימת שבוע שידורים מיוחד בו מוצגים סרטים, דיונים עם אנשי רוח, דיונים פומביים עם המפקחת על זכויות תלמידים בשיתוף אנשי משפט, תלמידים בגילאים שונים, רב שיח עם אנשי משפט המופקדים על יישום אמנת זכויות הילד הבינלאומית, הקרנות מיוחדות של סרטי האנימציה שהופקו בתחרות בינלאומית ביוזמת מדינת ישראל בין בתי ספר לקולנוע בעולם וכו'. רשתות טלוויזיה נוספות מציינות את יום זכויות הילד הבינלאומי בראיונות, סרטים ודיונים מעולמם של הילדים ובני הנוער.

אין די בחוקים המגנים על ילדים אם אין לצידם מערכת סדורה ועקבית של עקרונות להסדרת חקיקת הילדים מתוך נקודת המבט של היות הילדים, בכל גיל, בראש ובראשונה בני אדם הזכאים לזכויות משל עצמם.

מדיניות החינוך רואה בחשיבותם של הילדים בהיותם חווים זכויות ייחודיות כבני אדם צעירים, וכמצעידים את המדינה למחר דמוקרטי, איכותי ונאור יותר.

השופטת הגב' סביונה רוט לוי אמרה "... כי הילדים אינם רק ה"עתיד" של המדינה, הם חיים כאן ועכשיו ואנו מחויבים להם עתה בשל מי שהם עתה ולא בשל התועלת שתצמח לחברה בגין מה שנעניק להם. על פי האמנה זכאי הילד למגוון של זכויות: זכויות המגיעות לו בהיותו אדם (כגון הזכות לחיים, לשוויון, לחופש מחשבה וביטול) וזכויות מיוחדות המגיעות לו מהיותו ילד (כגון הזכות להתפתחות, לחינוך, לבריאות, לגדול בתוך המשפחה)".

”החינוך הממלכתי מושתת על עקרון היסוד של חינוך חובה
חינם, המבקש לאכוף זכותו של כל ילד לרכוש חינוך והשכלה,
על בסיס שוויון הזדמנויות וללא הפליה, בלא שחסרון כיס
ישפיע על איכותה ורמתה של המסגרת החינוכית הניתנת לו.
הקניית ערכי חינוך כלליים על בסיס שוויוני נועדה לאפשר לפרט
לפתח את אישיותו בתחומי דעת שונים, ובה בעת לפתח
באמצעות החינוך חיי חברה הנשענים על ערכי מוסר, זכויות
אדם, ותרבות אנושית”
(שם, בעמ' 221).